

Dél keresztje

Bori Imre

Dél Keresztje, Latin-amerikai költők versei, Európa kiadó, Budapest 1957

Néha azt hisszük, hogy a világ nagyon kicsi lett a modern technika csodái korában. De amikor a kezünkbe vesszünk egy-egy olyan könyvet, amely tartalmában és emberi világában mérőben mást hoz, mint amit mi ismerünk, megdöbben bennünket az emberi élet változatainak sokfélesége. Egy egész világrészről, csak most látni, szinte nem tudtunk semmit. A politikai élet hullámverése hozzánk is eljuttat egy-egy hírt palotaforradalmakról, diktátorok tündökléséről és bukásáról, népi forradalmiakról; a szórakoztató zene szárnyán dallamaik zengenek rádióinkban, de emberi életéről, érzésekről, hangulatokról alig tudtunk valamit. A spanyol nyelv valahogy mindig távol állt tőlünk, a spanyol életet is alig ismerjük, nem csodálatos tehát, hogy a spanyol nyelvű Amerika kultúrális és művészeti élete még ismeretlenebb előttünk.

A Dél Keresztje, ez a költői antológia száz év költészetéből, száz év forradalmi fejlődéséből hoz izeket és színeket. Ezt fejezi ki Simon Bolívarnak a monddása is, amit a könyv előszavából inunk ki: „Nyomait is alig őrizzük már annak, ami Amerika valaha volt;

nem vagyunk se indiánok, se európaiak, hanem egy átmeneti fajta e földrész törvényes tulajdonosai és a spanyol bifurkáció között; egyszerűen: mjvel születésünk szerint amerikaiak vagyunk, jogaink pedig Európából származnak, e jogokat el kell vitatnunk az őslakóktól, de ugyanakkor szilárdan helyt is kell állnunk e földeken a kívülről jövő támadásokkal szemben. A helyzet rendkívül bonyolult.“ A nemzetté váló népek forradalmi mozgalmai ezek, szinte a szemünk láttára zajlanak le. Az író előtt igen sokszor a problémák özöne áll: Európa vagy Amerika, ősi kultúra és új műveltség, stb.

Ebben a verseskönyvben már a maga lábára állt új kontinens szólal meg, amely mindinkább világméretekben is hallatja hangját, olyannyira, hogy a spanyol irodalomra is hatott. Lorca költészete elképzelhetetlen Dél-Amerika költészete nélkül, mert ez állandóan népi gyökerekből táplálkozott és ott sohasem volt olyan nagy szakadék a népi szellem és a nép élete meg a magas kultúra között, bár ez a hatás igen egyoldalú volt, lévén a nép legnagyobb része írástudatlan.

Tájak bontakoznak ki, exotikum, trópusok, Andok hegyei, pampák, indiánok...

*Trópusi falu éje. Most az órák
ólmosan baktatnak. Vecsernye zsong,
s aztán, hogy hazatérnek a szenyórák,
a kapuk hosszú csattanása kong.*

*Egy béresapucs kaffog tova bambán,
majd minden tompa szunnyadásba tér;
csak csokoládé szaga érzik aztán,
s törökaméz, sajt meg szentjános-*

[kenyér...]

(Lopez: Falusi éjszaka)

Emberi portrék: nők, férfiak vegyest,
ahogy a költőket megihlették:

*Zulukaffer s büszke madínga
keverék ez a idny, a Dominga,
ébenfavirág, csupa nap.
A piros — ez a színe — s a sárga;
spanyol ajkakat áhít a szája,
amely ég s örjögve harap...*

Ruben Dario: Dominga)

A szerelem, kissé artisztokratikusan,
spanyol emlékként, női líraként, csi-
szoltan:

*Ó, lennék vér, hogy munkád
szölkéjhessek, és friss-must-izű*

[tenyerébe]

[szádba...]

*Lennék szíved, vagy csontjaidba égve
lépésed, melynek elhalt dobbanása;
éji vágyad, mely zúg, mint magámos,*

[vad]

tébolyult tengerek ha háborognak...

(Mistral: Távollét)

aztán szenvedélyesen, lázasan, lángo-
lón:

*Szívem marabuja, két mandarin
mint padlizsamba sült rákollót: úgy*

[melled —]

[szeretlek;

*te borsos pacalom, serpenyám fűszere,
ezerjófú-teám, borsós gombócka, te,
sózott ökörszegyem, melynek várn-*

[háza szívem,

málém, szirupba, mely bendőmbé

[foly szelíden;

te gőzölgő köcsög, gombás rizs,

[csemege,

sültkrumpli, ropogós, pirított kecsége..

Eriggy bámmenne is — vágyam.

[nyomódba nyargal.

Feneked nagy szatyor, dugig sok

[jófalattal.

(Roumer: Paraszti vallomás)

Napi ritmusok dobognak fel aztán,
kigyóbúvólók, néger varázsszavak, me-
lyek egy-egy olvadnak magas művészet-
tel és társadalmi bajokkai:

*Gerle röpiül át
Dallal a légen:*

— Hopszasza, néger,

Nap sütt az égen!

Nincsen az ágyban

Senki se régen!

Vadkacsa, kigyó,

Krokodil ébren.

Még a bogár sem

Álmos a réten.

Kakó, kókusz,

Korom a kékben,

Hopszasza, néger,

Nap sütt az égen...

(Guillon: Bölcsődal kis négernek
ébredésére)

Aztán pedig szenvedélyes ódai
hang, lázadó népek keserve dobogása:

*Midőn Amerikának méhébe magva
amaz érc-fajnak hullott, mely*

[Spanyolország —

*nagy Kasztília hősi tüze lobogva
a hegyi indiánok tüzébe fornt át.*

— — — — —

Gzász, iszony, háborúság, ez lett

[fajunk bús

rendelése, hogy intsa testvért a

[testvér.

Balsors admirális, szegény Kolumbusz

könyörögj hát a földért, máit

[felfedeztél!

(Ruben Dario: Kolumbuszhoz)

Ezek csak színek ebből a gazdag és
rendkívül érdekes és értékes költészet-
ből. A könyv néhány nagy költőgyé-
niség költészetéből is szemelvényeket
hoz, mintegy azok köré csoportosítja e
többi költő verseit is. Ruben Dario, a
nagy költő-újító, a modern spanyol
nyelvű költészet megalapítója és meg-
teremtője, Nicolas Guillen, a cubai né-
ger költő, aki a szürrealizmus szárnyán
népi ritmusokkal dörömböl a költészet
kapuján, Pablo Neruda, a chilei nép-
tribun, Cesar Vallejo, akit József Atti-
lához hasonlítanak, Gabriela Mistral, a
nagy chilei költőnő, aki 1945 véres for-
gatagában kapta meg az irodalmi
Nobel-díjat, és akire Európa azokban
az időkben fel sem figyelt, világismé-
retben is nagy alkotók, akiknek isme-
rete nélkül hiányos világképünk.

Ezek a versek csak első olvasásra tűnnek exotikusoknak, idegeneknek. Azután mind hatalmasabban hatalmába kerít bennünket a belőlük áradó emberség, amely annyira közel áll embert figyelő és szerető szívünkhöz. Latin-

Amerika több mint húsz államának, népeinek, hétköznapijainak, verses ünnepeinek és értelmiségének gondolatvilága dobog a versek ritmusában. Ezért hézagpótló ez a könyv és ezért kell olvasnunk újra és újra.

Megrendítő korkép- lélektani alapon

Burány Nándor

Klaus Mann: Mephisto, Zrinyi kiadó, Budapest, 1957

1936-ban kezdődik Klaus Mann Mephisto című regényének Előjátéka. Az író azonban a fasiszta vezéreknek az előjátékban tomboló belső ünnepegeről visszatér egészen a húszas évek elejére, s onnan indítja el regénye cselekményének szálait, hogy egy karrierrista szédítő pályafutásán keresztül bemutassa a német társadalom keresztmetszetét a húszas és harmincas években.

Klaus Mann, Thomas Mann fia, a Hitler elől Amerikába menekült s később öngyilkos lett német író egy vidéki színház színészeiben találja meg regénye főhősét. Hendrik Höfgen, a szocialista érzelmű, fiatal színész, a hamburgi színházból különféle összeköttetések révén a bécsi majd a berlini színházba kerül. Az intrikákkal, összeköttetésekkel és erőszakkal feltört ember belső életének és külső környezetének állapos ábrázolásával akarja az író bemutatni azt a szörnyű rombolást, amit a faszizmus az emberek érzés- és gondolatvilágában, erkölcsi felfogásaiban és egymásközi viszonyában véghez vitt.

Klaus Mann nemcsak dialektikus szemmel mért föl ezt a belső ellentmondásokkal telt világot, hanem művészi erejének teljességével, a tipikus

tulajdonságoknak a törtető színész egyéniségébe való tömörítésével érdekes művészi alkotásba is formálja.

A végig izgalmas, fordulatokban és meglepetésekben gazdag regény politikai célzatú lapjai is szorosan a hősök jellemrajzába illeszkednek. A mindenáron sikerre, hírnévre és gazdagságra vágyó színész a faszizálódo társadalom tendenciáit mindig ügyesen fel tudja használni saját céljainak megvalósítására, társadalmi helyzetének emelésére.

Mikor még divatos és kellemes dolog volt demokratikus érzelműnek lenni, Hendrik Höfgen forradalmi színházról álmodik és beszél, hangosan gyűlöli fasiszta érzelmű színésztársát, Hans Miklast. Mikor azonban Hitler uralomra jut, Höfgen nem demokratikus eszméinek bukását sajnálja, csupán azzal törődik, hogyan kerüljön most az új uralkodók kegyetibe.

Ez sikerül is neki, sőt még a fiatal Hans Miklast, a régi fasisztát is elteszi láb alól mivel fél, hogy ismerve múltját, árthat neki. Hans pedig valóban hitt a faszizmusban, nem törtetésből vallotta az elveket, mikor látta, hogyan szorították őt félre a Höfgenhez hasonló törtézők, nem titkolta elégedetlenségét.

A sikerbe tébolyult s egészen a berlini állami színház igazgatóságáig felkapaszkodott Höfgen, nem válogatja eszközeit, feláldozza érzelmi életét, családi életét, s mindent, ami csak gá-

tolhatná pályafutásában, de ő is csak ember, meg-megállítja a borzalmak és ellensúlyt kell keresnie. Klaus Mann művészi ábrázolási módja, igazsága az emberi élet teljes komplexumainak hűteles bemutatására való őszinte törekvése itt is megnyilvánul. Höfgen öngazolásul, a lelkiismereti felelősség elől való menekülés végett segíti, befolyásával pártfogolja a baloldali és kegyvesztett, később pedig lebukott fiatal színlészt, Otó Ulrichst is.

Mindezt léletszerűen elmondva, a mellékszereplők egész sorát felvonultatva, Klaus Mann valódi képet ad arról a korról, amelyikben maga is em-

berré nőtt, s amelyikben a német fiatalok nagy többsége éppen az ellenkező utat választotta, mint az író. Klaus Mann ennek az útnak, a tömegek faszizmus felé való sodródásának lélektani magyarázatát akarja adni. Hasonló célú — persze egészen más módon, más eszközökkel és felfogással — az olasz Moravia kísérletek, Konformista című regényében.

Amellett, hogy nagyban hozzásegít a kor megismeréséhez, ez a regény a legjobb realisták nagy hagyományait felhasználó stílusával mély művészi élményt is nyújt.

Ady Endre és Juhász Gyula szerb barátja

Todor Manojlović 75. születésnapjára

Péter László

Juhász Gyulának van egy alig ismert cikke a szegedi *Délmagyarorszáig* 1919. január 19-i számában „Magyarok, szerbek: emberek” címmel. Két, történelme folyamán oly sokszor és tragikusam egymásnak ugrasztott nép barátságáról szól benne, s ennek kapcsán fölleleveníti váradi éjszakáit, amelyeken szerb barátjával, „Theoval” együtt álmodoztak ébren és virrasztva „a népek szövettségéről, magyarok és szerbek sorsáról, a megértésről és megbecsülésről, amely elé vámsorompókat állítanak és Damoklész kardját függesztik földegen és ellenséges hatalmak.

„Theo — írja itt a költő — tulajdonképpen a nevére és vérére szerb volt, kultúrájára francia, érzésére magyar és olyan német verseket írt, hogy az Insel Verlag készült kiadni őket. A magyarságnak szerelmese volt Theo, de amennyire imádta Csokonai és Ady magyarságát, úgy gyűlölte a hatvanhetes megalkuvást, az osztrák zsoldjában álló politikai zsoldateszkát. Amikor 1909-ben az első kardcsörtető mozgósítás megindult Szerbia ellen és a Szig-

ligeti színházban csak az irodalmi emberek lézengtek a „Szép csöndesen” című szegedi idillel harmadik előadásán, Theo sápadtan és remegve tiltakozni akart a háborús örültség ellen. A kávéház teraszán ültünk, néztük a vörös holdat, a megriadt várost, a szaladgáló katonákat, olvastuk a félelmükben dütyörésző tudósításokat és Theo így beszélt:

— A disznók miatt akarnak háborút. A sertések miatt és a disznó uszítók miatt, akiknek érdeke ez. A magyarnak nem érdeke, a szerbnek se, de igenis az osztrák zsoldateszkának! Egy az ellenségünk, közös a veszedelem, de nem tudják, vagy nem merik kimondani. Mikor a Sasfók tigrádái fölzengetnek a magyar színpadon, a magyar lelkek titkos keserősége visszhangozza és tapsolja a Metternichet, a császárokat, az örült hülye zsarnokok elleni kitöréseket. Belgrádban ugyanez az érzés, ugyanez a lelkesedés és taps fogadja és koszorúzza őket. A Terazzián fiatal és rajongó irodalmárok éppen olyan érzéssel olvassák Baude

lairet és Adyt, akit lefordítottam nekik, mint a váradi teraszon.

Igy beszélt Theo, aki Mátyás királyról tervezett egy nagy verses tragédiát. Mindig tervezett, ősjogász volt, de Timon Ákos helyett (igen okosan) inkább az Athéni Timont olvasta és Kmetty helyett Goethét; minden sorát ismerte, minden szavát tudta, holott római jogból kellett volna kollokválnia. És lefordította buzgón Adyt németre, Emőd Tamás pedig Theot fordította vissza magyarra. Különös éjszakák és különös társaságok voltak ezek, itt született a váradi Holnap, a Kis Pipában román diákok bánatos nótákat énekeltek, a miámos tenorista lehurrogta őket, én védelmükre keltem és ekkor egy román diák odajött az asztalunkhoz és így szólt hozzánk:

— Csak a költőt akarom üdvözölni, akinek nevét mi románok is szeretettel emlegetjük. Örülök, hogy az emberben sem csalódtam.

Azóta sok víz lefolyt a Kőrösön és Dunán, az Olton és Drinán, nagyon beborult a népek szolidaritásának. Nem tudom, a román diákok mit gondolnak ma Váradon és nem tudom, Theo hol jár és mit csinál? Utoljára a nagy háború kirobbanásának előestéjén protestált egy pesti német újságban a háború ellen, hangoztatta, hogy se szerbnek, se magyarnak nem igazi érdeke ez, azután elmélt és eltűnt a fölzengő orkánban. Azóta sokszor gondolok Theora. A szoldateszka elmúlt, az osztrák járom eltört, a gyűlölet tüze hamvába hal... Bizony, jó volna megint együtt ülni a váradi teraszon, a vörös hold alatt, békén, boldogan, még mindig fiatalon, kezét fogni és ünnepelni a szolidaritást, amely ledönti a vámsorompókat, összetöri a szuronyokat és megcsinálja, amit ezer háború és millió áldozat nem tudott: a munka és az alkotás szent szövetségét, ahol mincse-

nek kis népek, nagy népek, csak népek vannak.“

Ady és Juhász szerb barátja, Manojlovićs Tódor, a neves jugoszláv író, költő, műfordító és művészettörténész, Ady, Madách és számos más magyar költő alkotásainak szerbre átültetője, ma visszavonultan él szülővárosában, Nagybecskerekben. A váradi évek után Bázellben szerzett művészettörténeti doktorátust, Olaszországban végzett évekig műtörténeti kutatásokat, majd az első világháború idején Korfu szigetén a menekült jugoszláv kormány szolgálatában fejtett ki publicisztikai tevékenységet. A húszas években a belgrádi opera titkára, a harmincas években a jugoszláv Nemzeti Színház intendánsa. Legutóbb ismét Ady emléke szólította ki csöndes magányából. 1956-ban Újvidéken megjelent egy újabb Ady-fordító, Iván Iványi szerb válogatása, ez elé írt az egykori úttörő előszót. Tavaly pedig a romániai *Igaz Szó* novemberi Ady-számában olvashattuk a nagy költőről való kegyeletes emlékezését. A másik hívséges barátjáról, Juhász Gyuláról szintén papírra vetette emlékeit, s hamarosan ez is napvilágot lát a Szegeden készülő *Juhász Gyula Emlékkönyvben*.

Most, amikor különös gonddal keressük a történelem közös emléjén növekedett kelet-európai népek, „tejtestvérek“ irodalmi és kulturális kapcsolatainak gyökerelt, hagyományait, köztük a magyar és délszláv népek szellemi együttműködésének szép tradícióját, múlhatatlan kötelessége a magyarországi és a vajdasági irodalomkutatónak egyaránt Manojlovićs Tódor életművének memcsak az évforduló kínálta fölidézése, de *alapos föltárása is*. Ady Endre és Juhász Gyula érdemes barátjának pedig még hosszú életet, termékeny öregséget kívánunk.

Szeged, 1958. február.